

SPANNING

OUDE EN NIEUWE VORMEN EN GEDACHTEN

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 4, april 2011

OUDE EN NIEUWE VORMEN EN GEDACHTEN

Vormen en gedachten hebben niet het eeuwige leven, maar zijn onderhevig aan maatschappelijke ontwikkelingen. In de politiek bijvoorbeeld spelen internet en de nieuwe media een steeds grotere rol. Betekent dit dat campagnestrategen en partijen andere wegen in moeten slaan? Heeft het nog zin om affiches te plakken en deur aan deur kranten en pamfletten te verspreiden of kan alle verkiezingspropaganda beter via televisie en internet? We spraken hierover met Maurice de Hond die zeer uitgesproken opvattingen heeft over de kloof tussen kiezers en politici. Hoe kunnen politici verwachten dat ze door de kiezers worden vertrouwd als zij zelf de bevolking niet vertrouwen?

Ook op het gebied van de verzorgingsstaat en arbeidsverhoudingen veranderen de organisatievormen. Er wordt gesproken over flexicurity, dat flexibilisering en zekerheid suggereert en in het kader van de Lissabon-agenda in zwang is geraakt. De Europese vakbeweging heeft daar echter zo haar bedenkingen bij. Ook professor Maarten Keune stelt in een gesprek met Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden vraagtekens bij dit begrip. Bij alle economische plannenmakerij wordt er volgens hem alleen maar naar geld gekeken. Vergeten wordt dat het om mensen gaat, om normen en waarden.

Niet alle verandering is vooruitgang. In de *Opinie*, op de laatste bladzijde, roepen Emile Roemer en Paul Ulenbelt daarom op tot terughoudendheid wat betreft het hervormen van het Nederlandse pensioenstelsel.

Willem Bos geeft in 'Het gevaar van de rijkdom' aan dat onze maatschappij over genoeg geld beschikt en dat bezuinigingen helemaal niet nodig zijn. Maar dan moeten we het geld wel halen waar het zit: bij de rijken.

Door de gevolgen van de aardbeving en tsunami bij de kerncentrale van Fukushima is de discussie over kernenergie in Nederland opnieuw opgelaaid. Volgens Herman Damveld geven de gebeurtenissen aanleiding om ons denken over kernenergie definitief te herzien. Kernenergie zou meer problemen kennen dan een oplossing voor het energievraagstuk bieden. In een special over energie zullen we binnenkort uitgebreid op de discussie over kernenergie terugkomen.

In een dubbele boekbespreking laat Willem Bos zien dat er ook op het vlak van de vakbeweging een omslag gaande is. De stakende schoonmakers vorig jaar laten zien dat niet de functionarissen maar de actieve leden de sleutel zijn als het gaat om de toekomst van de vakbeweging.

Zoals in de vorige *Spanning* al aangekondigd, beginnen we in dit nummer net een nieuwe opzet van *Het Rijke Rooie Leven*. Socialisten zullen in de komende afleveringen een liedtekst of gedicht bespreken dat hen heeft geïnspireerd. Het spits wordt afgebeten door Sjaak van der Velden die zich liet inspireren door een song van de groep Chumbawamba.

INHOUD

3	POLITIEK MOET HET VERTROUWEN VAN DE BURGER TERUGVERDIENEN
7	VERZORGINGSSTAAT BEDREIGD MAAR NIET TEN DODE OPGESCHREVEN
10	HET GEVAAR VAN DE RIJKDOM
13	DE ILLUSIE VAN DE WEDEROPSTANDING VAN KERNENERGIE
18	DE LESSEN VAN DE SCHOONMAKERS
21	FEUERBACH HERLEZEN
22	HET RIJKE ROOIE LEVEN 67
24	OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Werry Crone / Hollandse Hoogte

'POLITIEK MOET HET VERTROUWEN VAN DE BURGER TERUGVERDIENEN'

INTERVIEW MET MAURICE DE HOND

Tekst: Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden

Vroeger had je politieke partijen met afdelingen en leden die behoorden tot een zogenaamde zuil. De zuilen hadden eigen sportverenigingen, toneelclubs, hun eigen krant en radio-omroep. Ze vormden hechte verbanden of een georganiseerd 'familieleven'. Tegenwoordig bestaan het rijke roomse leven en de rode familie niet meer. De kiezer lijkt op drift geslagen. Volgens De Hond moet de politiek vooral bij zichzelf te rade gaan. Niet de burger is namelijk de weg kwijt, maar de politici zelf.

We gingen in Amsterdam op bezoek bij Maurice de Hond. Een man met een veelzijdige persoonlijke geschiedenis als sociaal geograaf, marktonderzoeker, reclamemaker voor een energiebedrijf en scheidsrechter in het betaald voetbal, om maar enkele zaken te noemen. De meeste mensen kennen hem waarschijnlijk ook als de man die de Deventer moordzaak op de voet volgde en bij verkiezingen de voorkeur van de kiezers peilt. De Hond heeft door al zijn, soms ook omstreden, activiteiten ondervonden dat mensen die buiten de getreden paden treden, vaak buiten de boot vallen. Dat is hem ook overkomen. Een interessante man met een verrassende kijk op Nederland en de wereld.

Anno 2011 zweven de meeste kiezers, vertonen kiezers consumentengedrag en zien partijen zich gedwongen om goed na te denken over de vraag waar hun achterban te vinden is en hoe die bediend moet worden. Wat is volgens jou de fundamentele motor achter dit proces?

Er zijn twee factoren dominant in de maatschappelijke ontwikkelingen van de laatste dertig jaar: de stijging van de welvaart en de technologische ontwikkelingen.

Ik loop al heel wat jaren mee en omdat mijn vrouw Cubaanse is, ken ik ook de Cubaanse maatschappij redelijk goed. Daardoor heb ik wel aardig zicht op de kenmerkende zaken van onze samenleving. Ga maar na, mijn vader woonde bij het Waterlooplein en moest als jongen van elf al van school af om te gaan werken in de fruitkraam van zijn ouders. Vrijwel iedereen die daar in de buurt woonde was arm, maar de saamhorigheid en onderlinge gezelligheid was groot. Dat zie ik terug bij mijn schoonfamilie in Cuba. In Nederland is na de Tweede Wereldoorlog de welvaart hier enorm toegenomen.

Die welvaartsstijging is vooral te danken aan de technologische ontwikkelingen. Er is sprake van een digitale revolutie, die qua impact en omvang vergelijkbaar is met de industriële revolutie uit de 19e eeuw. Alleen gaat het nu veel sneller dan toen.

Door de gestegen welvaart en de technologische ontwikkeling hebben mensen tegenwoordig veel langer onderwijs en meer vrije tijd en beschikken ze over veel meer informatiebronnen. Daardoor is de burger anno nu een heel andere dan vijftig jaar geleden en is hij als het ware geëmancipeerd ten opzichte van de elite. Die emancipatie botst met hoe het bestuur in elkaar steekt, dat is namelijk erg top-down georiënteerd. Mensen ontnemen hun macht tegenwoordig ook aan het feit dat ze niet meer alleen ontvangers van nieuws en ideeën zijn. Door internet kunnen ze namelijk ook zender zijn. Vroeger konden gebruikers de media (krant, radio, televisie) nauwelijks actief gebruiken. Ook kunnen ze veel makkelijker gelijkgezinden vinden en mobiliseren. De genoemde nieuwe ontwikkelingen sluiten niet aan op de wijze waarop de politiek traditioneel georganiseerd is. De moderne samenleving opereert horizontaal, maar de politiek werkt nog steeds erg verticaal; en dan wel van boven naar beneden.

Denk je dat die ontwikkelingen in welvaart en technologie de trend voor de toekomst zetten?

Volgens mij zal de technologische ontwikkeling blijven versnellen, waardoor degenen die belang hebben bij de status quo in de problemen komen. Ik vergelijk het weleens met de platentektoniek. Die platen blijven schuiven, daar is niets aan te doen. En soms ontaardt die spanning zich in een aardbeving. Die hou je niet tegen, daar moet je op voorbereid zijn. En daar zit in Nederland wel een probleem. We passen ons slecht aan de gebeurtenissen op wereldschaal aan, met name omdat we amper beseffen wat er aan de hand is. Als je kijkt wat er in China en Brazilië gebeurt, daar heeft men hier vaak geen weet van of zicht op. En de impact van de technologische ontwikkelingen lijkt velen leidinggevend nog steeds te verrassen. De politiek reageert traag en dan meestal ook nog met kleurloze compromissen. Dus of de welvaartsgroei bij ons doorzet is

nog maar de vraag, door het gebrek aan visie bij de elite. Neem de Zuidas, dat was toch een volslagen verouderd concept. Daar staan allemaal grote kantoren waarvan het de bedoeling is dat daar mensen aan het werk gaan, terwijl de trend juist is dat mensen vaker thuis werken en dus grote kantoren minder nodig zijn. Iets dergelijks geldt voor de Betuwelijn. Wie bedenkt het nou om anno 1995 langs de Rijn en een snelweg nog een spoorlijn voor 6 miljard aan te leggen. Alsof er geen betere investeringen in onze economie van de 21e eeuw gedaan konden worden. De spoorlijn is een concept uit 1830 en er wordt niet nagedacht over nieuwe concepten.

Niet om de Betuwelijn te verdedigen, maar er moeten toch spullen naar Duitsland worden vervoerd vanuit Rotterdam? Dat kan niet via internet.

Dat is waar, maar toch is het een slecht argument, al is het steeds gebruikt. Er had beter ingezet kunnen worden op meer duwbotten over de Rijn; die ligt er toch al. Of misschien het ontwikkelen van een geheel nieuw concept om goederen over water te vervoeren. Als dat zou lukken, dan kunnen we dat idee ook in het buitenland verkopen. Dan hadden we er geld aan verdiend, in plaats van dat het miljarden had gekost. Als we toen voor dat geld een glasvezelnet naar ieder huis en kantoor hadden aangelegd was dat pas echt een investering in de 21e eeuw geweest, met vele grote economische voordelen. Maar zoals ik al zei, er is een totaal gebrek aan visie.

Maar hoe komt dat dan? Verstaat de elite de tekenen des tijds zo slecht?

Dat kun je wel zeggen. Er is een soort kortsluiting en dat komt door twee dingen: het is een generatieprobleem en een kwestie van opleiding. Vrijwel alle besluiten worden genomen door mensen van voor 1975, dus mensen van voor de digitale revolutie. Ik heb me er vanaf het begin actief mee beziggehouden, omdat ik in 1965 al leerde programmeren, maar er waren heel wat mensen die toen zeiden dat het nooit wat zou worden. Weet je nog dat beeld van Wim Kok die in 1998 een muis gebruikte als afstandsbediening? Dat soort mensen heeft het besluit voor de Betuwelijn genomen, die mensen denken in ouderwetse concepten. De mensen van die oudere generatie bepalen ook het niveau en de inhoud van het onderwijs. Op digitaal gebied en kennis over de economische en sociale gevolgen heeft ons onderwijs echt een achterstand en studenten zijn alleen nog maar bezig met op de meest voordelige manier studiepunten halen. Maar wat wil je, als je mensen niet stimuleert om zelf na te denken en straft als ze die studiepunten niet halen dan nemen ze de makkelijkste weg. Ondertussen denken we wel allemaal dat we voorop lopen, dat is typisch Nederlands. Maar ze hebben geen weet.

Hoe verklaar jij het dat SP'ers die in en buiten verkiezingstijd langs de deur gaan, door een overgrote meerderheid van mensen positief bejegend worden. Bijna iedereen toont zich blij verrast wanneer je aanbelt en vraagt naar hoe het in de buurt gaat, naar plus- en minpunten, naar zaken waar mensen zich zorgen over maken, et cetera. Nooit hoor je van mensen: 'Een gesprek vind ik overbodig want ik heb een computer met internet?'

Dat is begrijpelijk. Internet is relatief nieuw en dan is het natuurlijk niet zo dat alle oude manieren van communicatie

Foto: Marco Okhuizen / Hollandse Hoogte

Maurice de Hond

tie ophouden te bestaan. Het is niet of-of, maar en-en-en. Toen de televisie kwam, hield de radio ook niet op te bestaan en zo is het nu ook. De radio bestaat nog steeds, maar men heeft wel een nieuwe vorm gezocht en gevonden om naast de televisie te blijven voortbestaan.

Wat ik over de Zuidas zei, laat dat goed zien. Werken kunnen steeds meer mensen thuis doen, maar interactie tussen mensen blijft belangrijk en zelfs het belangrijkste van het bij elkaar zijn. Dus de kantoren zullen niet ophouden te bestaan, maar een andere vorm krijgen. Maar niet als je in kamers gaat zitten om elkaar te gaan e-mailen. We moeten slimmer leren werken.

Een belangrijk onderdeel van slimmer werken is goed omgaan met mensen. Een paar jaar geleden verscheen een studie waarin wordt betoogd dat grote groepen mensen samen het meestal beter weten dan experts. Mensen ervaren vaak een totaal gebrek aan invloed, niet op hun eigen leven maar op hun werk of de maatschappij als geheel. Daarom blijkt ook telkens uit onderzoek dat de burgers tevreden zijn over hun eigen leven, maar niet over het systeem waarin ze leven.

Ik zal een voorbeeld geven. In een fabriek met lopende band was de directie ontevreden over de productie en het personeel was ook maar matig tevreden over het werk. Als oplossing is toen bedacht om de band 10 procent sneller te zetten, maar tegelijk iedere medewerker een stopknop te geven. Wat bleek? De productiviteit ging duidelijk omhoog maar de tevredenheid van het personeel ook. Die mensen kregen nu namelijk het gevoel dat ze invloed hadden op het

werk en ze kregen ook meer vertrouwen. Het gaat erom dat de top moet toestaan dat er veel meer initiatieven uit de mensen zelf kunnen komen. Als ik voor jullie een lezing geef dan merk ik dat SP'ers behoorlijk pragmatisch zijn. Dit in tegenstelling tot de meeste leden van de PvdA die als bestuurders denken, van bovenaf.

Het individu is bevrijd (waar met uitzondering van de christen- en moslimfundo's weinig mensen rouwig om zijn) maar het collectief, de maatschappij is gedeukt en beschadigd. Vrijwel alle maatschappelijke en politieke organisaties zijn op zoek naar een nieuwe balans. De meeste spelers kijken eerder achterom (1950) dan vooruit (2050). Waar komt dat vandaan?

De elite sluit in haar denken en handelen niet aan op wat er verder in de maatschappij gebeurt. Dat bevrijde individu wil ook meer verantwoordelijkheid krijgen. Mensen worden niet betrokken bij hoe het land wordt bestuurd. Als ik een klein voorbeeld uit mijn eigen leven neem, dan wordt duidelijk wat ik bedoel. Hier voor de deur is een grasveld dat door de gemeente wordt beheerd. Als burens hebben we niet veel contact, maar een buurvrouw heeft een aantal hortensia's geplant rond dat grasveld. Dan blijkt dat we er met zijn allen voor zorgen dat die planten water krijgen. Als de buurvrouw er niet is, doe ik het of iemand anders. Het is maar een klein voorbeeld, maar zo zou veel meer minder centraal geregeld kunnen worden. Dat grasveldje, of eigenlijk die hortensia's, hebben ervoor gezorgd dat we als burens iets meer contact met elkaar hebben. Als de overheid een aantal randvoorwaarden bepaalt, dan zou veel meer van het openbaar groen door de burgers zelf kunnen worden verzorgd. Het is echt nergens voor nodig om dat soort zaken te centraliseren.

Schaalvergroting is de laatste jaren overal opgetreden en het leidt eigenlijk tot niet veel goeds. Jullie hebben die onderzoeken gedaan in de zorg en bij de politie. Bij de politie is het echt een puinhoop, maar de leiding doet eigenlijk niets om de kennis van de mensen in het veld aan te wenden voor een beter beleid. Ik zou de korpsleiding een voorstel willen doen en ik ben er ook van overtuigd dat de gemiddelde politieagent beter zou functioneren als het wordt uitgevoerd.

Als de leiding het hele korps nou eens voorlegt dat de agenten met voorstellen kunnen komen voor verbetering van het apparaat. En dan met de belofte erbij dat van de tien waarop door de politieagenten het meest wordt gestemd er bijvoorbeeld vijf ook echt worden uitgevoerd. Dus niet zo'n ouderwetse ideeënbus waar niets mee gebeurt, maar van tevoren wordt aangekondigd dat er echt naar de mensen wordt geluisterd. Ik weet zeker dat dit de politie ten goede zal komen, want zo worden leiding en werkvloer weer met elkaar verbonden. Ze staan nu te los van elkaar.

We ontkomen er niet aan: Fortuyn, Verdonk, Wilders. Fortuyn is dood, Verdonk raakt haar virtuele 25 zetels in een paar maanden kwijt, maar Wilders blijft als gedoogpartner goed boeren. Speelt hij met lucifers bij een benzinestation of is het juist positief dat hij een stem geeft aan een grote groep Nederlanders die eerder niet meedeed aan het publieke debat?

Ook bij de onvrede die Wilders verwoordt, speelt het disfunctioneren van de overheid een grote rol. Ik ken vrij veel Volendamers. Die wonen in een dorp met een

tamelijk grote sociale cohesie. Ze vinden de overheid daar lastig want die luistert niet naar ze, is klantonvriendelijk en werkt met tegenstrijdige regels. Daar is de PVV de grootste en dat komt echt vooral door de onvrede over de overheid en niet door de opstelling van de PVV ten opzichte van de islam.

Als Wilders dadelijk misschien ingekapseld raakt, is de veenbrand die al sinds Fortuyn door het land gaat nog steeds niet weg. De burger voelt zich niet serieus genomen, omdat de elite de verantwoordelijkheden bij zichzelf wil houden. Daarom wordt er ook zo schandalig omgegaan met klokkenluiders. Mensen die tot de elite behoren zijn als de dood om hun macht uit handen te geven. Ze zijn bang dat het dan een puinhoop wordt, omdat ze de mensen niet vertrouwen. Maar laten we wel wezen, de meeste mensen zijn gewoon redelijke en nette mensen. Het zijn echt niet allemaal Tokkies. Ik zeg vaak: 'Het is niet de kiezer die de politiek niet vertrouwt, maar de politiek die de kiezers niet vertrouwt.'

Maar moeten we ons dan geen zorgen maken over de groei van rechts die zich in vrijwel heel Europa aftekent?

Links en rechts doen er als begrippen niet meer zo toe. Iemand kan de Telegraaf lezen, lid zijn van de KRO en SP stemmen: dat is allemaal diffuser geworden. Je moet ook niet vergeten dat de inhoud van de begrippen heel erg veranderd is. Als een negentiende-eeuwse liberaal zou zien wat zich nu liberaal noemt, dan zou hij zich in zijn graf omdraaien. Hetzelfde geldt trouwens voor socialisten. Wat de mensen die Wilders stemmen vooral beweegt, is dat ze zich willen afzetten tegen de bestaande macht. Die macht ziet namelijk geen kans om de vertaalslag te maken tussen de maatschappelijke veranderingen en de politiek. Ze houdt te veel vast aan het oude. Ook links ziet de nieuwe verhoudingen niet goed en houdt krampachtig vast aan het oude.

Een aardig voorbeeld daarvan is het optreden van Jolande Sap in de kwestie Kunduz. Haar standpunt werd duidelijk niet gedeeld door de GroenLinks-kiezer. De fractie heeft niet eens geprobeerd om de leden of kiezers te overtuigen, maar alleen geluisterd en voordat het congres plaatsvond zelf een beslissing genomen. Ze had haar leden moeten proberen te overtuigen en als haar dat niet gelukt was had ze moeten zeggen: 'Oké, dan nemen we het meerderheidsstandpunt over.' Maar dat deed ze juist niet. Ze zette haar standpunt door en toen werd ze door de elite nog bejubeld ook. Dat zou echt leiderschap zijn! Ze deed het echt op de oude manier, de manier waardoor mensen zich van de politiek afkeren.

Hoe zie je je eigen rol? Je bent onderzoeker naar kiezersgedrag en er gaan stemmen op dat peilingen het kiezersgedrag beïnvloeden. Daarom zouden er vlak voor de verkiezingen geen peilingen mogen worden gehouden. Wat vind je daarvan?

Ongelofelijk, maar het illustreert ook goed wat ik steeds zeg over het wantrouwen dat politici in de bevolking hebben. Zelf proberen ze tijdens de campagne de kiezers op allerlei manieren te beïnvloeden. En ook spelen de media hun eigen rol daarbij. Ik doe niets anders dan zichtbaar maken wat de kiezers vinden. En dat zou dan verboden moeten worden? In 1986 hebben ze dat in België gedaan. Er mochten vlak voor de verkiezingen geen peilingen worden

gepubliceerd. De peilingen werden natuurlijk wel gewoon gehouden. En de uitkomsten werden niet in de pers gepubliceerd, maar wel aan de politici bekendgemaakt. Ja, als je de kloof tussen politiek en bevolking in stand wil houden of zelfs vergroten, dan moet je dat doen. Onvoorstelbaar.

Hoe zou het volgens jou in de politiek allemaal anders en beter geregeld kunnen worden?

In 2003 heb ik een artikel geschreven over het einde van het Huis van Thorbecke, waarin ik mijn plannen heb ontvouwd. Zoals het staatsbestel nu is geregeld, dat voldeed jarenlang heel goed maar er is maatschappelijk zoveel veranderd dat er echt iets moet veranderen. We leven niet meer in het midden van de negentiende eeuw, de tijd van Thorbecke.

In mijn visie zou de bevolking niet alleen de volksvertegenwoordiging moeten kiezen, de Kamer, maar ook de premier. De Eerste Kamer kan trouwens helemaal verdwijnen. De gekozen premier kan dan op eigen kracht in korte tijd een eigen regering samenstellen en de Kamer moet die regering controleren. Twee instanties dus, met een eigen mandaat. Als een voorstel van de regering door de Kamer is aangenomen, dan duurt het een maand voordat dit voorstel ook echt van kracht wordt. Als in die maand niet meer dan 10 procent van de kiezers meldt dat men een stemming wil onder de kiezers hierover, dan is het voorstel impliciet van kracht geworden. Als binnen die maand wél meer dan 10 procent van de kiezers meldt dat ze die stemming wensen, dan moet binnen één maand daarna die stemming ook inderdaad plaats hebben gevonden. Als dan meer dan de helft van de kiezers tegen blijkt te zijn dan wordt het alsnog afgewezen. En als de regering iets wil en de Kamer wijst het af dan kan de regering ook onder de kiezers laten vaststellen of de regering of de Kamer het mandaat van de kiezer goed interpreteert. In feite is dat de knop van de werknemers om de snelheid van de lopende band te beïnvloeden in dat voorbeeld van de fabriek. Mijn hele, uitgewerkte voorstel kun je op mijn site www.maurice.nl lezen, maar waar het me om gaat is dat de kiezer een grotere invloed en daardoor medeverantwoordelijkheid krijgt. We leven in een maatschappij die steeds verder fragmenteert en dat geldt voor de politiek ook. De politiek moet het vertrouwen van de burgers terugverdienen, maar dat kan alleen door die burger ook vertrouwen te schenken. Alleen zo zullen we de bestaande onvrede kunnen oplossen.

Foto: Anke Teunissen / Hollandse Hoogte

VERZORGINGSSTAAT BEDREIGD MAAR NIET TEN DODE OPGESCHREVEN

Tekst: Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden

De bestaande arbeidsverhoudingen staan al jaren onder druk. Zo had het liberaliseren en flexibiliseren van de arbeidsmarkt – een belangrijk onderdeel van de Lissabon-agenda uit 2000 – ertoe moeten leiden dat de Europese Unie vorig jaar al wereldleider had moeten zijn op economisch vlak. Zover is het nog niet, maar uitstel moet geen afstel worden, vinden tal van gerenommeerde economen. Sociale verwoevheden, die in het verleden via acties en strijd tot stand gekomen zijn, staan onder druk door de toegenomen concurrentie op wereldschaal. De verzorgingsstaat zoals we die kennen is in het gedrang. We spraken daarover met professor Maarten Keune (Universiteit van Amsterdam), die daar zo zijn bedenkingen bij heeft.

De huidige verzorgingsstaat is ontstaan als een middel om de ergste vormen van uitbuiting en uitsluiting weg te nemen en tegelijkertijd de tegenstellingen tussen kapitaal en arbeid te temperen. Staan de voorstanders van de ontmanteling van de verzorgingsstaat erbij stil dat de klassenstrijd dan weer op zou kunnen laaien? Niemand is meer bang voor socialisten?

Nee, inderdaad, volgens mij speelt dit soort overwegingen geen enkele rol in het debat over de manier waarop Europa haar concurrentievermogen op kan voeren.

Vergeet niet dat er maar erg weinig georganiseerde oppositie is tegen alle hervormingsplannen. De oppositie komt meestal van relatief kleine partijen. Ook van de SP die misschien geen kleine partij is. De grote meerderheid laat het echter gebeuren. Sociale groepen die optreden voor collectieve belangen, dat wordt als ouderwets gezien. Bij alle plannen wordt het individu als de kern van de

economie en de maatschappij beschouwd. Dat is ook niet helemaal onzin. De arbeidersklasse van vroeger bestaat niet meer als een homogene actor, de organisatiegraad van de vakbeweging is vrijwel overal dalende. De oude strijdtradities bestaan nauwelijks meer. Dus ik begrijp wel dat ze voor het opleven van de klassenstrijd niet echt bang zijn. Het hele discours over Europa en de Lissabon-strategie is erg technocratisch en gaat nauwelijks over mensen. De mens is puur een sluitpost.

Die economen en technocraten hadden natuurlijk ook geen rekening gehouden met de economische crisis. Is het niet beter al die hervormingsplannen in de koelkast te zetten wanneer er zoveel mis blijkt te kunnen gaan?

De crisis heeft de waarde van de verzorgingsstaat weer eens onderstreept. De gevolgen van de crisis worden gedempt door het bestaan van een verzorgingsstaat. De uitgaven daarvoor houden de effectieve vraag in stand, waardoor bedrijven een deel van hun afzet behouden. Zonder die verzorgingsstaat zouden de gevolgen veel ernstiger zijn, met een veel hogere werkloosheid en armoede natuurlijk. Zo'n crisis is een onderdeel van het systeem, maar de discussie daarover is eigenlijk niet of nauwelijks gevoerd. Korte tijd was er sprake van debat, toen de banken overheidssteun kregen en er een besef was dat de dingen anders moeten. Maar dat is snel overgewaaid en nu is het weer business as usual. De crisis wordt nog slechts gezien als een gat in de weg naar de toekomst en de essentiële vragen over het (niet) functioneren van het financiële systeem worden niet meer gesteld.

Overigens moeten veel van de echte gevolgen van de crisis in Nederland nog komen. Als de bezuinigingen die nu op stapel staan uitgevoerd worden, zal dit nog serieuze sociale consequenties hebben. Hier valt het tot nu toe mee; in landen als Spanje, Ierland en Portugal ligt dat heel anders. Maar ook daar wordt eigenlijk nauwelijks een fundamentele discussie gevoerd. Volgens mij komt dat omdat er geen duidelijk alternatief bestaat voor het huidige systeem. Aan het begin van de crisis had zo'n discussie misschien nog wel gekund, maar nu lijkt het alweer een gepasseerd station.

Hoe komt dat dan? De Lissabon-agenda zou toch van tafel moeten, in een tijd waarin mensen snakken naar zekerheid in plaats van naar liberalisering, flexibilisering en onzekerheid? En niet om ons op de borst te kloppen, maar als SP waarschuwen we toch al tientallen jaren voor de gevolgen van het beleid van 'meer markt, minder overheid'?

Op de een of andere manier heeft jullie verhaal de aansluiting met de media gemist en dat is heel belangrijk in deze tijd waarin de massamedia grote impact hebben. Je kunt gelijk hebben, maar je verhaal moet wel worden gehoord. Wat daarin ook meespeelt, is dat de leiding van de vakbeweging meeding in de Europese retoriek. Pas sinds kort lijken het Europees Vakverbond (EVV) en veel nationale bonden in te zien hoe belangrijk de rol van Brussel is in de ontwikkeling van arbeidsverhoudingen en pas sinds kort hebben ze daar duidelijke kritiek op. Ook de voorzitter van het EVV erkent nu pas dat de EU de verkeerde kant opgaat, met die strenge eisen uit het onlangs

Maarten Keune

Foto: Jeroen Oerlemans

voorgestelde Europese Pact voor Concurrentievermogen waardoor sociaal beleid onder grote druk komt te staan. Samengevat denk ik dat er niet naar de critici is geluisterd omdat ze geen aansprekend alternatief hebben weten te brengen. Maar daarnaast speelt macht een grote rol. Er wordt alleen maar geluisterd naar mensen die het standaard economische verhaal herhalen en herhalen. Het economische en technocratische denken is eenzijdig en oppermachtig. Slechts enkelen gaan het debat ook op een ander, meer menselijk niveau aan.

In je oratie geef je aan dat neoliberalen de verzorgingsstaat sinds de jaren zeventig als een ziekte zien en niet meer als de oplossing. Het medicijn tegen die ziekte zou dan het hervormen of afbreken van de verzorgingsstaat zijn, tegelijk met het matigen van de lonen. Nieuw is dat niet, want loonmatiging wordt toch vanouds gepromoot als middel tegen alle kwalen?

Het akkoord van Wassenaar uit 1982 zou ik toch echt als een breekpunt willen zien. Toen werd loonmatiging geïnstitutionaliseerd als middel om de concurrentiekracht van Nederland te vergroten en zo werkgelegenheid te

behouden. Daarnaast is arbeidsmarktparticipatie het belangrijkste doel van sociaal en arbeidsmarktbeleid geworden. 'Iedereen aan het werk, dan komt alles goed', lijkt wel de slogan van de EU te zijn.

Is dat dan niet zo? Mensen halen toch voldoening uit werk en werken is toch beter dan thuiszitten?

Ik ben ook niet tegen inspanningen om mensen aan het werk te krijgen, maar wil ook aandacht voor normen en waarden die betrekking hebben op wat fatsoenlijk werk is en wat niet. Nu is het vaak zo dat ieder baantje, hoe onzeker of laagbetaald ook, wordt gezien als een beter alternatief dan een werkloosheidsuitkering. Daarnaast worden mensen die werkloos of inactief zijn ten onrechte verantwoordelijk gehouden voor het gebrek aan passend werk en voor problemen met de financiering van de verzorgingsstaat. De crisis heeft deze zaken in een heel ander daglicht gesteld. De echte verhoudingen komen duidelijker in beeld, maar daar gebeurt verder weinig mee. De bonussen in de bankensector bloeien weer volop, terwijl die sector wel met staatssteun gered is.

Veel van de veranderingen die op til staan, zoals een toenemende flexibilisering van de arbeid, worden ook teruggevoerd op de toegenomen individualisering van de maatschappij. Hoe denk je daarover? Zijn jongeren individualistischer en willen ze ook echt van alle collectieve regelingen af?

Uit diverse onderzoeken blijkt dat ook jongeren (want daar gaat het meestal over) liever een vaste aanstelling hebben in plaats van preciaire tijdelijke baantjes. Dat geldt ook voor de vakbeweging; de organisatiegraad neemt af maar uit onderzoek blijkt dat ook jongeren blij zijn met collectieve arrangementen waar de vakbeweging zich sterk voor maakt. Mensen willen inderdaad steeds meer zelf hun keuzes maken, maar er is wel degelijk behoefte aan collectieve zekerheid. Dat grijpt diep in op de levens van mensen. Daar waar de onzekerheid op dit ogenblik het grootst is, in Zuid-Europa, voelen mensen zich zo onzeker dat het geboortecijfer erg laag is: men heeft niet genoeg zekerheden om kinderen te kunnen hebben.

Als we even terugkeren naar dat idee van de productieve verzorgingsstaat. Als we het goed begrijpen dan toets je de aanhangers daarvan op het verwezenlijken van hun eigen doelstellingen en kom je tot de conclusie dat daar weinig van terechtkomt.

Waar die mensen aan voorbij lijken te gaan, is dat ze een mooi discours hebben maar dat de praktijk vaak anders is, doordat allerlei verwachtingen niet uitkomen. Een voorbeeld: de Europese Commissie is een fervent voorstander van *flexicurity*. Dat betekent meer flexibiliteit gecombineerd met nieuwe zekerheden, bijvoorbeeld de zekerheid om een nieuwe baan te vinden en de zekerheid van een behoorlijke uitkering in tijden van werkloosheid. Mensen worden verondersteld makkelijk van baan te wisselen, met de zekerheid dat ze dat ook kunnen. Dus niet alleen een eenvoudiger ontslagrecht, maar ook een hoge mate van zekerheid dat je weer een baan vindt. Maar wat blijkt? Het huidige beleid is alleen maar gericht op verhoging van de flexibiliteit en het beperken van de aanspraken op sociale zekerheid. Die nieuwe zekerheden, daar wordt vrijwel niets aan gedaan, terwijl dat niet zo verkocht is in het discours.

Waar zitten de inherente fouten in de gedachtegang? In het geval van flexicurity kun je altijd nog zeggen dat de uitwerking misschien niet optimaal is, maar het idee wel.

Het hele idee is gebaseerd op de gedachte dat het individu autonoom is. Dat hij of zij onafhankelijk en ondernemend moet zijn en niet belemmerd door de overheid. Daar zitten best uitdagende kanten aan, zolang het geen schijnautonomie is. Individuen hebben geen enkele invloed op de ontwikkeling van de markt; ze kunnen de markt nauwelijks overzien en komen niet verder dan zich daaraan aan te passen. Bovendien zet de overheid tegenwoordig zo sterk in op activering, dat er steeds meer sprake is van disciplinerende ring die weinig ruimte laat voor autonomie.

Als iemand werkloos wordt, dan wordt dat vooral gezien als de uitkomst van zijn eigen gedrag en keuzes. De crisis die nu aan de gang is laat duidelijk zien dat individuen daar heel weinig invloed op hebben.

Zoals ik eerder al zei, zou de crisis een goed moment kunnen zijn om stil te staan bij de mogelijkheden van ander beleid. Natuurlijk hebben we te maken met individualisering en vergrijzing, maar het kan niet zo zijn dat individuen verantwoordelijk worden gesteld voor een crisis waar zij geen enkele invloed op uit kunnen oefenen. Overheidsbeleid moet mensen helpen om te gaan met veranderingen die op ze af komen. Maar waar we nu tegenaan lopen is dogmatisch neoliberaal monetair beleid; als de staatsuitgaven niet boven een bepaald niveau stijgen dan zal alles wel goed komen, lijkt men te denken. Maar zo eenvoudig zit de wereld niet in elkaar. Overheidsuitgaven zijn namelijk niet alleen maar kosten maar ook investeringen in de toekomst.

Wie kunnen het voortouw nemen in de discussie die tegen de heersende ideeën ingaat? Ons verhaal moet breder ingang vinden.

Natuurlijk politieke partijen, sociale bewegingen, en ik heb ook veel sympathie voor de vakbonden. Het is een heel moeilijke taak, maar toch proberen ze iets te doen voor de mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, de mensen die nu afgescheept worden met flexibele deeltijdbaantjes zonder enige garantie. Neem de staking van de schoonmakers vorig jaar. Dat was een goed voorbeeld hoe er iets aan kan worden gedaan. Maar er is nog een lange weg te gaan en met de recente plannen van de EU gaat het de verkeerde kant op. Als die plannen doorgaan, dan zal dat ook ons sociaal beleid negatief beïnvloeden.

Hoe zie je de toekomst. Zal de tendens naar individualisering doorzetten of is de mogelijkheid reëel dat er een nieuw type verzorgingsstaat zal ontstaan?

Dat is een inschatting die te maken heeft met hoe je naar de wereld kijkt. Is het glas half leeg of is het half vol? De verzorgingsstaat is bij lange na nog niet verdwenen. Weliswaar is de richting nu naar minder, maar hij zal echt niet verdwijnen. De verzorgingsstaat staat al dertig jaar onder druk maar is in grote lijnen overeind gebleven. De bedreigingen zijn er, maar we moeten ook niet overdrijven. Er is meer continuïteit dan we soms geneigd zijn te denken.

HET GEVAAR VAN DE RIJKDOM

Tekst: Willem Bos

De geweldige bezuinigingen op de overheidsuitgaven zijn, zo wordt alom beweerd, noodzakelijk om het huishoudboekje van de overheid weer op orde te brengen. Er is te weinig geld om allerlei voorzieningen en uitgaven op pijl te houden, is de redenering. Maar is er echt te weinig geld? Of zit het in de verkeerde handen en worden er de verkeerde dingen mee gedaan?

In NRC Handelsblad van 19 februari stond een artikel onder de titel 'De overnamekas van Nederlandse bedrijven zit tjokvol'. Daarin kwam de auteur met de, zoals hij het zelf omschreef, 'conservatieve' schatting dat de zestien grote AEX-fondsen (de grote multinationals) over een oorlogskas van 210 miljard beschikken. 'Bij elkaar stegen de operationele winsten van de onderzochte bedrijven met ruim 30 procent', en 'de gezamenlijke kaspositie van de bedrijven bedroeg eind september vorige jaar 63 miljard euro, ruim 12 procent meer dan in eind 2009', waaraan toe wordt gevoegd: 'Voor heel 2010 zal dit bedrag nog verder zijn opgelopen, gelet op de reeds gepubliceerde jaarcijfers.' 'Wat te doen met al dat

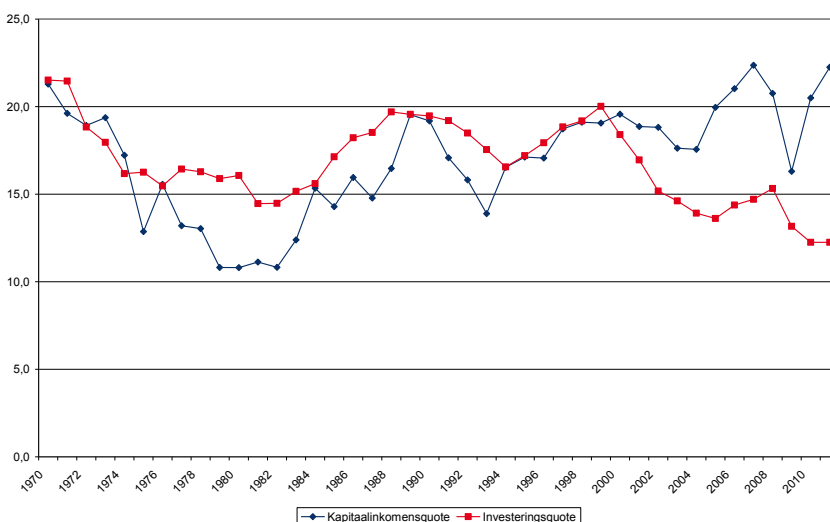
geld?', was dan ook de prangende vraag die als kop boven het artikel stond.

Hoe komt het dat deze bedrijven zo veel geld in kas hebben? De kern van het antwoord op die vraag was al te vinden in de 'Macro economische verkenningen 2011' die het Centraal Plan Bureau (CPB) in september vorig jaar publiceerde. Daaruit blijkt duidelijk dat de winsten van de bedrijven weer flink in de lift zitten. In de grafiek zien we de ontwikkeling van twee economische grootheden. Eerst de ontwikkeling van de kapitaalinkomensquote. Dat is dat deel van wat er in Nederland in een jaar in totaal verdiend wordt, dat gaat naar de verschafters van kapitaal. Dat staat tegenover de arbeidsinkomensquote,

dat deel van wat er verdiend wordt dat naar de lonen en inkomens van zelfstandigen gaat. Hoe groter het ene, hoe kleiner het andere percentage.

Als we de kapitaalinkomensquote met de investeringsquote vergelijken, dan zien we dat terwijl de winsten weer stijgen de investeringen als aandeel van het nationaal inkomen dat niet doen. We zien ook dat die tendens de hele periode sinds de crisis van midden jaren 70 aanwezig is. Er wordt vaak van uitgegaan dat een toename van de winsten min of meer automatisch leidt tot een toename van de investeringen. Uit de grafiek kunnen we zien dat dit niet het geval is en dat blijkt ook uit berekeningen¹. Ook voor dit jaar wordt er door het CPB een spectaculaire groei van de winsten verwacht. Het planbureau gaat ervan uit dat ze hoger zullen zijn dan ooit sinds 1970 (toen het CPB begon de cijfers daarover te verzamelen). Tegelijkertijd is het niveau van de investeringen lager dan ooit sinds 1970. Bij het doorrekenen van het regeerakkoord kwam het CPB uit op een verdere stijging van de kapitaalinkomensquote met 3 procentpunten. Er wordt dus meer winst gemaakt en minder geïnvesteerd en dus blijft er meer geld over voor de oorlogskas. Toch is dat maar een klein deel van die toegenomen winsten. Het grootste deel gaat naar de aandeelhouders. En dat zien we terug in een forse groei van het privévermogen in Nederland.

ONTWIKKELING VAN DE KAPITAALINKOMENSQUOTE EN DE INVESTERINGSQUOTE, 1970 - 2010

GELD ZAT

Volgens het blad Quote bezitten de 500 rijkste Nederlanders nu gezamenlijk bijna 136 miljard euro, bijna zeven procent meer dan vorig jaar. Ons land kent, volgens Quote, 23 mensen die meer dan een miljard euro bezitten. De tien procent meest vermogenden in Nederland bezitten samen ruim

Foto: Elmer van der Marei / Hollandse Hoogte

Ze hieven het glas, ze deden een plas en alles bleef zoals het was

700 miljard euro en hun vermogen is de afgelopen tijd tweemaal zo snel gestegen als het nationaal inkomen, zoals Geert Reuten in het vorige nummer van *Spanning* aantoonde. En die trend zet door. Ook de topsalarissen en bonussen in het bedrijfsleven zijn weer terug van nooit weggeweest. De topbestuurders kregen afgelopen jaar gemiddeld 16 procent meer dan het jaar daarvoor. Peter Vosser van Shell ging met 10,5 miljoen naar huis, Ad Scheepbouwer van KPN met bijna 8 miljoen en Hans Weijers van Akzo met iets meer dan 5 miljoen. Ook in de top van de banken wordt er weer met miljoenen gerekend. Het probleem is dus niet dat er geen geld is, het probleem is dat het in de verkeerde handen zit. Tegenover de publieke armoede staat een enorme privé rijkdom. Een paar grote bedrijven en een handjevol individuen bezitten astronomische hoeveelheden geld, terwijl iedereen te horen krijgt dat we allemaal een stapje terug moeten doen. De rijken worden rijker en de armen armer. Dat is een ontwikkeling die in zekere zin ingebakken zit in het kapitalisme. Wie bij zijn geboorte al een paar miljoen mee krijgt heeft – als hij of zij het niet al te stom aanpakt – zijn hele leven, zonder daar iets voor te hoeven doen, een inkomstenbron

om zijn vingers bij af te likken. De afgelopen dertig jaar neoliberalisme heeft het mechanisme waardoor de rijken rijker en de armen armer worden verder versterkt. Na de stagnatie van de wereldeconomie in de jaren zeventig en tachtig werd onder het mom van het werken aan economisch herstel een groot aantal maatregelen doorgevoerd die er op gericht waren om de winsten te verhogen. De lonen moesten laag blijven, de belastingen voor bedrijven gingen drastisch naar beneden en er moest zo min mogelijk geld naar de overheid. Het gevolg was het stijgen van de winsten, maar omdat de investeringen en de lonen laag bleven, leidde dit tot een geweldig groei van de financiële sector en steeds grotere zeepbellen. Toen de zeepbel van de Amerikaanse hypotheek in 2007-2008 klapte, werd de hele wereldeconomie meegesleurd in een crisis. Inmiddels is er weer van enig economisch herstel sprake, althans de winsten nemen weer toe. En daarmee dreigt het spel zich te herhalen. Want ook nu blijven de investeringen sterk achter bij de stijging van de winsten en blijven de lonen en de belastingafdracht van de bedrijven laag. Het geld hoopt zich dus op. Bij de grote bedrijven en bij individuele aandeelhouders.

SPECULATIE

Wat te doen met al dat geld?, is de vraag die *NRC-Handelsblad* zich terecht stelde. De rente is laag, het niveau van investeringen ook. Dus waar gaat dat geld naar toe? De rijken van deze wereld zullen het niet in een oude sok onder hun hemelbed bewaren? Nee, behalve voor de aankoop van luxeproducten, kunst, goud en andere waardevolle zaken wordt het gebruikt om te speculeren. Bijvoorbeeld in voedselgranen. De afgelopen periode hebben we een forse stijging gezien van de prijs van granen op de wereldmarkt. Naast de verwachting van tegenvallende oogsten in verschillende delen van de wereld, is dat vooral het gevolg van speculatie. Wie op het juiste moment instapte op de graanmarkt en ook op het juiste moment weer wist te verkopen, heeft enorme winsten kunnen maken. Die winsten worden uiteindelijk betaald door de consumenten. En dan worden de armen in de wereld het zwaarst getroffen, omdat zij een groot deel van hun inkomen aan voedsel moeten besteden.

VERSPILLING

In het kader van de discussie over de 'noodzakelijke' bezuinigingen wordt over allerlei zaken beargumenteerd dat ze niet efficiënt zijn, dat er

verspilling plaatsvindt en dat het dus wel met minder overheidsgeld kan. Dat is natuurlijk allemaal onderdeel van de campagne om de bezuinigingen acceptabel te maken en delen van de bevolking tegen elkaar uit te spelen. Maar zelfs als het waar was, zelfs als al het geld voor onderwijs, zorg en gezondheidszorg over de balk werd gegooid, dan zou je nog kunnen zeggen dat het beter is besteed dan wanneer het bij de rijken blijft die ermee speculeren op de voedselmarkt, de oliemarkt, of met bijvoorbeeld Portugese staatsobligaties extra geld naar zich toe weten te halen ten koste van de armsten in de wereld. Er zou helemaal niet bezuinigd moeten worden. Er zou enorm geïnvesteerd moeten worden in de publieke sector. Om de kaalslag van de afgelopen decennia te repareren,

om eindelijk serieus te beginnen met de verduurzaming van de economie, om te zorgen voor een goede gastvrije opvang voor mensen van elders. Om het openbaar vervoer, het onderwijs, de zorg op orde te krijgen. Daar zijn tientallen miljarden extra voor nodig. Dat geld is er. Het is alleen in de verkeerde handen. Een beperkte belasting op bedrijfswinsten en vermogens is al genoeg om de eerste nood te lenigen. Op lange termijn zijn er natuurlijk meer structurele maatregelen nodig. Zoals het aanpakken van belasting paradijzen, een belasting op kapitaaltransacties en dergelijke. Maar kom niet aan met het verhaal dat er bezuinigd moet worden omdat het geld er niet is.

Een eerdere versie van dit artikel is verschenen op www.grenzeloos.org

1 Als we een correlatie berekenen tussen de kapitaalinkomensquote en de investeringsquote dan is de verklaarde variantie +0,01. De verklaarde variantie geeft de mate aan waarin de veranderingen in twee variabelen met elkaar samenhangen. In dit geval wil dat dus zeggen dat slechts 1 procent van de daling of groei van de investeringen samenhangt met een groei of daling van de kapitaalinkomensquote. Als we corrigeren voor de de lange termijn trend van beide ontwikkelingen dan wordt de verklaarde variantie iets groter, maar nog steeds maar slechts +0,03. Er is dus feitelijk geen samenhang tussen beide. Politiek uitgedrukt betekent het dat meer winst niet per se leidt tot meer investeringen en dus meer banen.

BELASTING ONTDUIKEN DOE JE ZO...

Voor een eenvoudige ziel met een baan bij een baas en een huurhuis valt er niet veel belasting te ontduiken, maar hoe hoger je op de maatschappelijke ladder komt, hoe meer er mogelijk is. Als je een eigen bedrijf hebt, dan kun je mensen zwart in dienst nemen en zwart diensten en producten leveren. Hoe hoger op de ladder, hoe meer er ook legaal ontdoken kan worden. Dat heet dan geen belasting ontduiken maar belasting ontlopen. Zo kun je zoals de PvdA-lijsttrekker voor de Eerste Kamer, Marleen Barth, en vele andere bekende Nederlanders niet in dienst treden van de werkgever waarvoor je werkt maar je eigen BV oprichten, met alle fiscale voordelen van dien.

Als je op deze of een andere manier flink wat geld hebt verzameld, dan loont het de moeite om dat buiten het bereik van de overheid 'weg te zetten' zodat je er geen belasting over hoeft te betalen. Als je banden heb met het koninklijk huis – doordat je bijvoorbeeld de zuster van de koningin bent – dan kun je dat vanuit Paleis Noordeinde laten regelen. Maar ook voor gewone stervelingen is het een fluitje van een cent om in Zwitserland, Liechtenstein of een ander belastingparadijs een rekening te openen (de leden van het koninklijk huis zelf zijn van de meeste belastingen vrijgesteld). Naar schatting staat er zo'n 7.000 miljard aan zwart geld op dergelijke rekeningen.

Maar deze belastingontduiking of ontwijking door particulieren is nog klein spel bij de mogelijkheden die grote bedrijven hebben. Het systeem is simpel. Landen kennen heel verschillende belastingstelsels en je moet er dus voor zorgen dat je daar belasting betaalt waar het je niks of heel weinig kost. Dat gaat als volgt: je hebt bijvoorbeeld in Nederland een bedrijf dat televisies maakt. Dan open je een zusterbedrijf in een land met lage lonen, bijvoorbeeld China. Tegelijkertijd open je een zusterbedrijf in een land met geen of hele lage belastingen voor bedrijven, bijvoorbeeld op de Kaaimaneilanden. Dat laatste bedrijf hoeft alleen maar uit een brievenbus te bestaan. Dan ga je in China tv-toestellen maken. Die kosten je aan materiaal en arbeidsloon

bijvoorbeeld 19 euro. Vervolgens zet je die op de boot naar Nederland en op papier verkoop je ze voor 20 euro per stuk aan je bedrijf op de Kaaimaneilanden. In China heb je dan per tv één euro winst gemaakt en daar betaal je netjes belasting over. Tegen de tijd dat je lading in Nederland is aangekomen, is die door het bedrijf op de Kaaimaneilanden verkocht aan je Nederlandse bedrijf voor 99 euro. Vervolgens verkoop je de tv's voor 100 euro aan belangstellenden en over die 1 euro winst betaal je weer keurig belasting. Ook op de Kaaimaneilanden geef je de winst van je bedrijf daar (79 euro) keurig bij de belastingdienst op. Alleen kennen ze daar geen of slechts een symbolische winstbelasting. In alledrie de landen heb je dan keurig aan je verplichtingen voldaan.

Nederland is zelf ook een belastingparadijs. Uit een onderzoek van de Universiteit van Utrecht in 2009 bleek dat multinationals in Nederland feitelijk geen belasting betalen. De Nederlandse schatkist loopt daardoor volgens de onderzoekers jaarlijks 16 miljard euro mis.

Nederland heeft met vrijwel alle landen in de wereld belastingverdragen waardoor bedrijven hier geen belasting hoeven te betalen als ze dat in het buitenland al gedaan hebben, ook al is dat volgens een nul-tarief. Op een aantal gebieden is de belasting in Nederland uiterst laag. Zo kunnen in Nederland royalty's vrijwel onbelast worden uitbetaald. Vele musici, waaronder U2, David Bowie en de Rolling Stones, laten zich dan ook in Nederland uitbetalen. Daarvoor hebben ze in Amsterdam een vennootschap opgericht en er staat in de hoofdstad een leger aan internationale juristen en belastingadviseurs klaar om voor hen de meest vernuftige constructie te bedenken. In totaal zijn er in Nederland zo'n 13.000 van dergelijke vennootschappen die jaarlijks in totaal een kleine 5.000 miljard euro door ons land heen sluizen. De Nederlandse fiscus verdient daar ongeveer een half miljard aan. Schatkisten in andere landen lopen er tientallen, zo niet honderden miljarden door mis.

Foto: Polaris / Hollandse Hoogte

KERNENERGIE NA FUKUSHIMA

DE ILLUSIE VAN DE

WEDEROPSTANDING

VAN KERNENERGIE

Tekst: Herman Damveld, zelfstandig onderzoeker en publicist over (kern)energie

De afgelopen jaren lezen we regelmatig dat kernenergie de toekomst heeft en na een moeilijke periode weer helemaal terug is: de nucleaire renaissance. Dat klopt niet met de feitelijke situatie. Zelfs voor het ongeluk met de Japanse kerncentrale Fukushima op 11 maart 2011 was de opleving van kernenergie een illusie, een wensdroom van voorstanders van kernenergie. Het ongeluk met de Japanse kerncentrale Fukushima op 11 maart 2011 prikt deze wensdroom definitief door en betekent eerder een neergang dan een opgang van kernenergie.

Kernenergie kent vele problemen, zoals de opslag van het radioactief afval. Andere problematische factoren die een rol spelen in de discussies zijn bijvoorbeeld de risico's van uraniumwinning, de beperkte voorraad uranium, de onveiligheid van kerncentrales, ongelukken als met Tsjernobyl in 1986 en Fukushima, de hoge bouwkosten en de beperkte productiecapaciteit van de kernindustrie. Ook is kernenergie niet broeikasgasvrij. Verder stelde Nikolaus von Bomhard, directeur van Munich Re (een van de grootste verzekeraars ter wereld) op 20 maart 2011 dat kernenergie een niet te verzekeren risico is. Er zijn in Europa verschillende reactoren die geen tweede veiligheidsomhulling hebben en daarmee vatbaarder zijn voor aanslagen: vier in Hongarije, vier in Slowakije en vier in Tsjechië. Tot slot staat er in Slovenië een kerncentrale in een aardbevingsgevoelig gebied, en in Roemenië zelfs twee.

Stel dat we aan deze problemen voorbijgaan, net doen of het ongeluk bij Fukushima niet is gebeurd, en het Nucleaire Energie Agentschap (NEA) te Parijs volgen. Hoe zou het er dan voorstaan met kernenergie? Het NEA heeft een scenario bedacht voor een forse toename van het aantal kerncentrales. Dat vergt op korte termijn een onwaarschijnlijke toename van de productiecapaciteit en gekwalificeerd personeel. Tot 2050 moet elke twee weken begonnen worden met de bouw van een nieuwe kerncentrale. Het aandeel kernenergie in de totale energievoorziening neemt dan toe van 6 procent nu, naar 15 procent in 2050. De rol van kernenergie blijft dus hoe dan ook beperkt.

Echter, hoe meer kerncentrales, hoe groter de kans op een kernsmelting. De kans dat er tot het jaar 2050 weer een kernsmelting plaatsvindt is becijferd op 5 procent. Dat zou opnieuw een tegenslag voor de kernenergie betekenen, dus het is maar zeer de vraag of er vanaf nu elke twee weken begonnen zal worden met de bouw van een kerncentrale. Daarmee is de nucleaire wederopstanding een illusie.

BELANGRIJKSTE NIEUWE TYPEN KERNCENTRALES

- **AP-1000** van Westinghouse (VS) en Toshiba (Japan). Drukwaterreactor van 1200 Megawatt (MW). China is recent begonnen met de bouw van drie AP-1000 centrales
- **Advanced Boiling Water Reactor (ABWR)** van General Electric (VS), Hitachi (Japan) en Toshiba (Japan). Kokendwaterreactor met een vermogen van 1300 MW. Dit is het enige recente ontwerp dat al in bedrijf is: vier eenheden in Japan, terwijl er twee in aanbouw zijn in China.
- **Advanced Pressurized Water Reactor (APWR)** van het Japanse Mitsubishi Heavy Industries (MHI). Vermogen van 1700 MW. MHI hoopt twee van deze drukwaterreactoren in de VS te gaan bouwen.
- **APR-1400**. Drukwaterreactor van 1340 MW. Het gaat om technologie die oorspronkelijk van Westinghouse komt, maar door Zuid-Korea verder ontwikkeld is. Er zijn twee APR-1400-centrales in aanbouw in Zuid-Korea en er zijn twee gepland in de Verenigde Arabische Emiraten. Een aanbod voor een reactor voor Litouwen werd na twee weken teruggetrokken.
- **Economic Simplified Boiling Water Reactor (ESBWR)** van General Electric (VS) en Hitachi (Japan). Er zijn geen orders geboekt, maar er bestaat in de VS belangstelling voor. **European Pressurized water Reactor (EPR)** van AREVA, waarin de Franse overheid een meerderheidsbelang heeft. Het gaat om een centrale van 1600 MW, die nu in aanbouw is in Finland en Frankrijk.
- **VVER-1200**. Drukwaterreactor van 1200 MW van de Russische staatsonderneming Rosatom. Er zijn vier kerncentrales in aanbouw in Rusland.
- Er was de afgelopen tien jaar vaak sprake van kleine kerncentrales voor zowel stroom als warmte voor de industrie: de zogeheten **Bolletjesreactor (PBMR)** die in Zuid-Afrika ontwikkeld is. Deze kleine kerncentrales zouden een geweldige toekomst wereldwijd tegemoet gaan, was het idee, juist omdat ze veel veiliger zouden zijn dan de bestaande reactoren. Echter, op 20 september 2010 viel het doek voor de PBMR, waar tot dan 1,3 miljard dollar voor was uitgegeven.
- Het Amerikaanse bedrijf Westinghouse gaat een compacte kerncentrale ontwerpen die in z'n geheel in de fabriek gebouwd wordt. De **Small Modular Reactor (SMR)** is een geïntegreerde drukwaterreactor met een vermogen van 200 MW, waarbij alle belangrijke onderdelen zich in het reactordrukvat bevinden. De SMR kan per trein naar de plaats van bestemming rijden en daar aangesloten worden. Het ontwerp is gebaseerd op de AP 1000 die nu in aanbouw is in China. Volgens Kate Jackson, hoofd Technologie van Westinghouse, zit alle in tientallen jaren verworven kennis in de SMR, die bij uitstek geschikt zou zijn voor landen waar het elektriciteitsnet een centrale met meer dan 1000 Megawatt niet aankan. Westinghouse wil voor de SMR een subsidiepot van 97 miljoen dollar gebruiken, die president Obama in februari 2011 heeft ingesteld voor de ontwikkeling van kleine kerncentrales.

KERNENERGIEHYPE DERTIG JAAR GELEDEN

Voorstanders van kernenergie voorspelden dertig jaar geleden ook al een rooskleurige toekomst voor de kernreactoren. Het Internationaal Atoom Energie Agentschap (IAEA) te Wenen schatte in 1980 dat in 2010

tussen de 1.300.000 en 2.150.000 megawatt aan kerncentrales in bedrijf zou zijn in de landen buiten wat toen nog de Sovjet-Unie heette. Die verwachting is niet uitgekomen. Kernenergie zorgt nu voor 14 procent van het elektriciteitsgebruik, dat is 5,9 procent van het totale wereldwijde

Foto: Peter Hilz / Hollandse Hoogte

De kerncentrale in Borssele

energiegebruik. Er zijn nu niet veel meer kerncentrales dan 22 jaar geleden. Eind 1988 waren er wereldwijd 429 kerncentrales in bedrijf, in januari 1998 waren het er 428. Het aantal kerncentrales nam toe tot 444 in 2002, daalde naar 436 begin 2010 en steeg tot 440 in februari 2011 (met een vermogen van 377.000 megawatt). In maart 2011 werden vijf kerncentrales gesloten, zodat er nu 435 kerncentrales in bedrijf zijn.

Dus maar een kwart van de verwachtingen van 1980 is uitgekomen: verwachtingen kunnen beter niet al te snel voor zoete koek worden aangeworpen. Jarenlang is er nauwelijks begonnen met de bouw van kerncen-

trales. Vanaf 2008 is er een stijging. In dat jaar startte de bouw van tien kerncentrales, in 2009 van elf en in 2010 van twaalf – in totaal dus drieëndertig. Drieëntwintig daarvan staan in China, drie in Zuid-Korea, vijf in Rusland en twee in India. De voorstanders van kernenergie beschouwen dit als de nucleaire wederopstanding, waarin vooral Japan, China en India vooroplopen. Nadere analyse leert echter dat het twijfelachtig is of de nucleaire wederopstanding in China en India zo'n vaart zal lopen. Dat geldt ook voor Japan, de Verenigde Staten en Europa – en die conclusie kon al worden getrokken voor het ongeluk in Fukushima plaatsvond.

GROTE WENSENLIJST

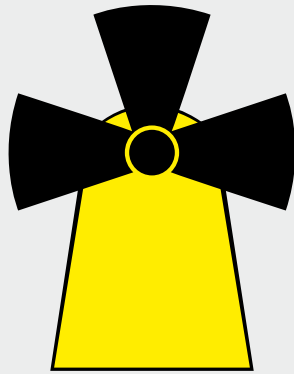
Het NEA heeft in 2010 de Technology Roadmap Nuclear Energy uitgebracht. Eén van de hoofdauteurs van dit rapport, Martin Taylor, zegt hierover: 'Het is een ambitieus plan. We kunnen in het algemeen stellen dat de wereldwijde productiecapaciteit om kerncentrales te bouwen tussen nu en het jaar 2020 zal moeten verdubbelen om de doelen in ons rapport te halen.' Het NEA verwacht dat kernenergie toe kan nemen tot 1.200.000 megawatt in 2050. Kernenergie zorgt dan voor 24 procent van de wereldwijde elektriciteitsopwekking, dat is 15 procent van het totale energiegebruik. Taylor wijst erop dat 'in de jaren negentig en ook de afgelopen tien jaar

een aantal ondernemingen de nucleaire business min of meer hebben verlaten. Andere ondernemingen hebben hun capaciteit ingekrompen. Tegelijk steeg de gemiddelde leeftijd van het gekwalificeerde personeel. Velen zijn met pensioen gegaan of beginnen daar binnenkort aan. We concluderen daarom in onze roadmap dat beperking in de industriële capaciteit en in de beschikbaarheid van personeel een belemmering zal vormen voor de bouw van het aantal nieuwe kerncentrales. Dat geldt in ieder geval voor de komende jaren.'

Taylor verwijst naar het rapport, waarin staat dat de productie van de meeste reactorcomponenten binnen een paar jaar kan toenemen. Maar het wordt lastig voor de grootste componenten, zoals het reactorvat. Japan Steel Works is nu de enige fabriek die reactorvaten uit één stuk kan gieten. Het duurt zeker vijf jaar om zo'n fabriek te bouwen en er zijn maar weinig firma's die over de benodigde technologie en financiering beschikken, concluderen de auteurs van de roadmap. In Engeland was er een plan om een fabriek voor reactorvaten te bouwen. De Engelse regering heeft medio juni 2010 echter besloten om daar geen lening aan te verstrekken, waardoor de bouw niet doorgaat.

NIEUW, MAAR NOG STEEDS EEN RISICO

De kerncentrales die tot 2050 worden gebouwd behoren tot een nieuwe generatie, die volgens Taylor 'profiteren van de grote vooruitgang in de informatietechnologie van de afgelopen tientallen jaren en ook veel meer gebruik maken van standaardisatie en modulaire constructies, waardoor de reactoren veiliger zijn'. Bij sommige ontwerpen wordt het bedrijf geautomatiseerd, zodat bij een ongeluk de operators de eerste drie dagen niet in hoeven te grijpen. Belangrijke verbeteringen zijn daarnaast een veel sterkere omhulling en een lagere vermogensdichtheid van de reactor kern, waardoor een kernsmelting trager verloopt. De Nederlandse regering stelde in 2008 in het Derde Structuurschema Elektriciteitsvoorziening (SEV III) dat bij een ernstig ongeval binnen een straal van vijf kilometer met een snelle evacuatie rekening gehouden moet

NEDERLANDSE PLANNEN

Het Zeeuwse energiebedrijf Delta wil een vergunning om een tweede kerncentrale te bouwen bij Borssele. Ook het Duitse bedrijf RWE en Energy Resources Holding (ERH) zijn in de race. Als Delta een nieuwe kerncentrale wil bouwen zal het bedrijf heel veel geld nodig hebben. Geld dat het zelf niet op de plank heeft liggen. De vraag is dus: wie gaat z'n geld op het spel zetten, wie durft er te investeren in de nieuwe kerncentrale? Als het Delta nu wordt gevraagd, zegt het bedrijf nog niet te weten hoe men het wil gaan regelen. 'We vinden het nog te vroeg om over de business case te praten', aldus een woordvoerder in een artikel in *Energiegids.nl* (januari 2010). Ad Louter, operationeel directeur van energiebedrijf Delta, stelt dat als er een vergunning is, de marktpartijen de kosten – tussen de 5 en 7 miljard euro – geheel ophoesten. 'Puur economisch gezien zit je met een kerncentrale hartstikke goed.' Dat is een rooskleurige kijk op de feiten. De bouw van een tweede kerncentrale kost de overheid tot 1 miljard euro aan subsidie. Dat blijkt uit een rapport van adviesbureau Spring Associates, dat Greenpeace in september 2010 uitbracht. Daarin staat ook dat nog nergens ter wereld een kerncentrale is gebouwd zonder enige vorm van financiële steun van de overheid.

Na de Japanse nucleaire ramp heeft Minister Verhagen de Tweede Kamer geschreven dat hij de ervaringen in Fukushima meeweegt bij de eisen die aan nieuwe kerncentrales zullen worden gesteld.

worden. Dit in tegenstelling tot SEV II waar een afstand van 20 kilometer genoemd werd voor evacuatie. Maar omdat de moderne kerncentrales veiliger zijn dan kerncentrales als bijvoorbeeld die te Borssele, noemt de regering nu vijf kilometer.

Het is de vraag of die nieuwe kerncentrales daadwerkelijk veiliger zijn. Dit laten we zien aan de hand van de European Pressurized water Reactor (EPR), hét voorbeeld van de nieuwe generatie kerncentrales. Over de EPR heeft het onderzoeksbureau Large and Associates in maart 2007 een rapport uitgebracht. Daarin staat dat bij een ernstig ongeval een gebied van 5600 vierkante kilometer geëvacueerd zou moeten worden. De ontwerper van de EPR, Areva, laat het bij een te evacueren gebied van 123 vierkante kilometer, omdat Areva ervan uitgaat dat allerlei – niet eerder toegepaste en daarom in de praktijk onbewezen – technische maatregelen perfect zullen werken. Ook sluit Areva veel ernstige ongelukken die mogelijk zijn, van tevoren uit. In deze beperkte visie van Areva komen we uit op een afstand van meer dan vijf kilometer van de centrale waar geëvacueerd moet worden. Large and Associates komen op een te evacueren gebied tot op tientallen kilometers van de kerncentrale.

Daar komen nog principiële problemen in het ontwerp bij. Areva wil kerncentrales bouwen in de VS. De Amerikaanse overheidscommissie voor Nucleaire Regelgeving (NRC) heeft vragen bij het ontwerp van de EPR, bleek op 26 juli 2010. Het gaat vooral om het goed functioneren van de veiligheidssystemen. Ook moeten de veiligheidssystemen onafhankelijk van elkaar werken. En dat is nu niet het geval. Daarom wil Areva veranderingen aanbrengen in deze systemen zodat ze minder ingewikkeld worden en onafhankelijk van elkaar worden. In maart 2011 zal Areva hiervoor concrete voorstellen doen. Maar of die veranderingen nog toegepast kunnen worden in de kerncentrales die Areva nu al bouwt in Finland en Frankrijk, is onduidelijk. Al met al is de EPR in grote economische en technische problemen gekomen.

Er zijn ook vragen bij de veiligheid van de Amerikaanse reactor AP 1000 van Westinghouse. Bij een ongeval kan

duizend keer meer radioactiviteit vrijkomen dan toegestaan is, zei Arnold Gundersen, chief engineer van Fairewinds Associates op 10 januari 2011 bij de publicatie van een rapport over de AP 1000.

Met de nieuwe kerncentrales wordt een groot ongeluk dus niet uitgesloten, kunnen we concluderen. Daarmee blijft kernenergie een groot risico.

ELKE TWEE WEKEN EEN KERNCENTRALE

Hoeveel kerncentrales moeten er vanaf nu jaarlijks gebouwd worden om 1.200.000 megawatt in 2050 te halen? Als we ervan uitgaan dat alle kerncentrales die nu in bedrijf zijn, gesloten zijn in 2050, dan moeten we jaarlijks gemiddeld dertig kerncentrales van 1000 megawatt bouwen; echter veel kerncentrales mogen zestig jaar in bedrijf blijven, zodat van de bestaande kerncentrales nog 60.000 megawatt draait in 2050, lezen we in de roadmap.

Een levensduur van zestig jaar berust niet op ervaring. Onderstaande figuur 1 is van het Internationaal Atoom Energie Agentschap (IAEA). Daarin kunnen we lezen dat op dit moment de oudste kerncentrale ter wereld 44 jaar is. Gemiddeld zijn de kerncentrales nu zo'n 27 jaar oud. Of al die

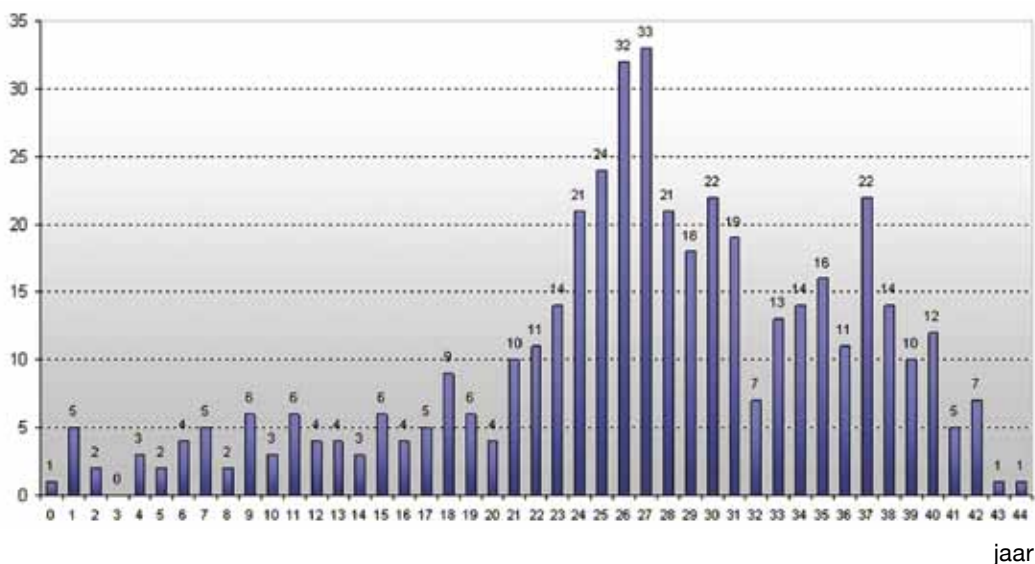
centrales de zestig jaar halen is nog de vraag.

Verschillende nieuwe typen kerncentrales hebben een vermogen tussen 1200 en 1600 megawatt. Als we uitgaan van een levensduur van zestig jaar én van gemiddeld 1400 megawatt, dan moeten er twintig kerncentrales per jaar gebouwd worden en dat veertig jaar lang. Volgens Taylor is dit 'haalbaar als de regeringen en de industrie elk hun steentjes bijdragen'. Maar volgens verschillende studies die in 2009 zijn verschenen, zoals van Prognos AG, het MIT, een studie in opdracht van het Duitse ministerie van Milieu en een studie van Henry Sokolsky in Policy Review van augustus/september 2010, is dit niet realistisch. Daar komt nog bij dat de vroegere directeur van het Franse elektriciteitsbedrijf EDF, Francois Roussely, recent stelde dat zo'n grote reactor als de EPR te complex is en de vermogens van reactoren naar beneden zou moeten, willen ze op den duur overleven. Als we uitgaan van een vermogen van 1000 megawatt per kerncentrale, moeten er in het jaar 2050 wereldwijd 1200 kerncentrales in bedrijf zijn. Als die kerncentrales gemiddeld veertig jaar in bedrijf zijn én als de kans op een kernsmelting eens in de miljoen jaar per kerncentrale is, kunnen we uitrekenen dat de

kans op een kernsmelting de komende veertig jaar 5 procent is. En dat zal opnieuw een tegenslag voor de kernenergie betekenen. Of er dus vanaf nu elke twee weken begonnen zal worden met de bouw van een kerncentrale is zeer de vraag. Daarmee is de nucleaire wederopstanding een illusie.

Een lange versie van dit artikel, met informatie per land en uitgebreide bronvermelding, is op te vragen bij de redactie.

AANTAL WERKENDE REACTOREN NAAR LEVENSDUUR

DE LESSEN VAN DE SCHOONMAKERS

Tekst: Willem Bos Foto: Rob Nelisse / FNV Bondgenoten

Ruim een jaar geleden kwam er een einde aan de staking van de schoonmakers. Die staking, die negen weken duurde, is wel de langste staking sinds 1933 genoemd. Maar meer nog dan door de lengte van de staking is de strijd van de schoonmakers historisch vanwege een aantal andere kenmerken. Die kenmerken komen aan de orde in twee publicaties die ter gelegenheid van de eerste verjaardag van de staking verschenen.

Schoonmaakwerk is, zoals dat genoemd wordt, werk aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Het loon is laag en de arbeidsomstandigheden zijn slecht. Er werken in meerderheid vrouwen, veelal op parttime basis. Veel schoonmakers zijn migranten die vaak geen of slecht Nederlands spreken. Er

wordt over het algemeen gewerkt met kortlopende contracten en voor veel mensen is schoonmaakwerk vooral een opstapje naar ander werk. Dat alles maakt dat het aantal vakbondsleden onder de schoonmakers laag is en dat het moeilijk is om acties van de grond te krijgen. Des te opmerkelijker dat het juist in deze sector tot zo'n spectaculaire staking is gekomen.

ORGANIZING

De staking van 2010 kwam toch niet uit de lucht vallen. Ze was het resultaat van een bewuste keuze van FNV Bondgenoten om in de schoonmaaksector mensen te gaan organiseren. De vakbeweging in Nederland heeft (niet ten onrechte) het imago van een

club van oudere blanke mannen met een vaste baan, van een organisatie die weinig aantrekkelijk is voor migranten, jongeren en vrouwen en vooral degenen daaronder zonder vaste baan. Zo dreigt de vakbeweging een langzaam uitstervend fenomeen te worden.

Om die ontwikkeling te keren besloot FNV Bondgenoten een paar jaar geleden om aan de slag te gaan met het organiseren van schoonmakers. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de in de Verenigde Staten ontwikkelde methode van 'organizing'. Mensen in dienst van de vakbeweging, 'organizers', beginnen met het leggen van contact met de werknemers van een bedrijf. Er wordt gekeken welke problemen er in het bedrijf spelen, werknemers worden met elkaar in contact gebracht en er wordt gezocht naar trekkers, mensen die in staat zijn het voortouw te nemen en anderen mee te krijgen. De nadruk ligt op zelforganisatie, met als doel gezamenlijk actie voeren voor verbeteringen.

In juni 2006 werd voor het eerst door een paar honderd schoonmakers op verschillende plaatsen in het land actie gevoerd. Op Schiphol, een van de eerste plaatsen waar gewerkt werd met organizing, werd in 2008 het eerste succes geboekt. Na twee maanden actievoeren werd een nieuwe schoonmaak-cao afgesloten met aanzienlijke verbeteringen. In 2009 volgde een nieuw succes. Na een staking van vier dagen kregen de schoonmakers van Schiphol een reiskostenvergoeding.

De concrete resultaten van de actie waren belangrijk, maar nog belangrijker was de verandering bij de schoonmakers zelf. Het zelfvertrouwen was gegroeid, de organisatie verbeterd en er waren strijdbare en aansprekende voortrekkers naar voren gekomen. Die voortrekkers van toen zouden bij de landelijke actie van 2010 een belangrijke rol spelen.

Een opvallend aspect van de acties was de naar buiten gerichtheid daarvan. De stakers richtten zich niet alleen op de schoonmaakbedrijven maar ook op de opdrachtgevers zoals de NS en Schiphol en op het publiek en de media. En ze deden dat met spectaculaire acties. De schoonmakers en de betrokken mensen van Bondgenoten begrepen heel goed dat alles uit de kast gehaald moest worden om in een dergelijke sector iets te bereiken en dat daarbij de publieke opinie en dus media van groot belang waren. De schoonmakers presenteerden zich niet als slachtoffers, maar als strijdbare en zelfbewuste mensen die het respect eisten dat ze verdienden. Door die houding wisten ze de sympathie en steun van een groot deel van het publiek te verwerven.

MASSAAL EN RADICAAL

Er zijn in Nederland meer dan 150.000 mensen werkzaam in de schoonmaak. De staking werd gedragen door een harde kern van

een paar honderd schoonmakers, aangevuld met anderen die zich daar één of meerdere dagen bij aansloten. Dat de actievoerders namens de hele sector actie voerden, werd nauwelijks betwist. De acties waren breed gedragen en radicaal.

Bij het voorbereiden van acties in Nederland worden er vaak discussies gevoerd over de vraag of de actie radicaal of breed moet zijn. De acties van de schoonmakers laten zien dat dit een beetje een vals dilemma is. Acties moeten om succesvol te zijn radicaal zijn, in de zin van duidelijk en doortastend. Eenvoudig omdat mensen geen zin hebben om zich in te zetten voor iets onduidelijks en slaps. Acties moeten massaal zijn – in de zin van breed gedragen – om radicaal te kunnen zijn. Een van de acties van de schoonmakers waar ik zelf bij was, was het bezoek aan het hoofdkantoor van ABN-AMRO aan de Amsterdamse Zuidas. Een paar honderd schoonmakers drongen daar naar binnen en eisten dat, nadat van hun belastinggeld de bank gered was, die bank nu hen een fatsoenlijke beloning zou betalen voor hun werk. Wat ik vooral nooit zal vergeten is de verbijsterde blik waarmee de vele bankmedewerkers stonden te kijken naar de massa roepende schoonmakers. In het boek 'Tegenmacht' is daar een mooie foto van afgedrukt. Je met een beetje duwen en trekken toegang verschaften tot het hoofdkantoor van een bank en daar je geld terug eisen en aankondigen dat je pas weggaat na

een gesprek met de directeur is een redelijk radicale vorm van actievoeren. Als je dat met enige tientallen mensen doet, wordt al snel de politie gebeld. Als het door vijfhonderd schoonmakers wordt gedaan in het kader van een breed gedragen actie levert het veel sympathie op.

In het boek 'Tegenmacht', dat door de FVV is uitgegeven, komen naast een aantal vooraanstaande schoonmakers en 'deskundigen' ook een drietal werkgevers aan het woord: de directeur van schoonmaakbedrijf CSU Frie van Hulten, voormalig NS-directeur personeel en organisatie Kees Blokland (in een vroeger leven directeur bij een groot schoonmaakbedrijf) en Schiphol-directeur Jos Nijhuis. Alledrie lopen zij nu over van waardering voor de actie en sympathie voor de schoonmakers. Blokland vertelt dat hij gechoqueerd was toen het hem duidelijk werd hoe mensonterend de schoonmakers bij NS werden behandeld. En alledrie wijzen ze vooral ook naar anderen. De schoonmaakbedrijven wijzen naar de opdrachtgevers die geen extra geld over hebben voor het schoonmaakwerk. De opdrachtgevers leggen uit dat de schoonmakers op hun bedrijf niet bij hen in dienst zijn maar in dienst van de schoonmaakbedrijven. En allebei de partijen leggen uit dat er van een moordende concurrentie sprake is. 'Een aantal werkgevers is achteraf blij dat de staking de wurggreep waarin zij (de schoonma-

kers) zich bevinden, op de kaart heeft gezet', zegt Blokland. Wat een consequente en radicale actie al niet vermag.

EEN ANDERE VAKBEWEGING

Het belang van de acties van de schoonmakers is groot. Ze hebben laten zien dat het ook in een moeilijke sector mogelijk is om succesvol actie te voeren. Ze hebben laten zien dat de vakbeweging er ook is en hoort te zijn voor migranten, vrouwen, jongeren, voor mensen zonder vaste baan, voor flexwerkers. Ze hebben laten zien dat vrouwen een vooraanstaande rol spelen in de sociale strijd. Ze hebben laten zien dat verschillen in taal en cultuur een ondergeschikte rol spelen als het gaat om gezamenlijke strijd. Ze hebben laten zien hoe mensen door gezamenlijke strijd veranderden in zelfbewuste mensen die niet meer opzien tegen de werkgevers en andere hoge omes. En ze hebben duidelijk gemaakt dat het woord solidariteit in Nederland toch nog wel bestaat. Het effect van de acties is ook binnen

de vakbeweging te merken. Het idee van 'organizing' is nu definitief geaccepteerd, niet alleen bij Bondgenoten maar ook bij de Abvakabo FNV. Er valt over te discussiëren of 'organizing' nu echt zo veel anders is dan klassiek vakbondswerk, maar in ieder geval is het wat anders dan alleen maar overleggen met de werkgevers en optreden als zaakwaarnemer of 'sociale ANWB'.

De les dat een goede actie meer waard is dan honderd overleggen wordt natuurlijk nog niet overal in de vakbeweging in de praktijk gebracht, maar de schoonmakers hebben hier toch een belangrijk voorbeeld gegeven. Met het oog op de komende strijd tegen de bezuinigingen is dat een les die men zich in de vakbeweging (en in andere bewegingen) niet genoeg ter harte kan nemen. We hebben veel te danken aan de schoonmakers, en kunnen veel van ze leren.

RESPECT

Zowel in 'Tegenmacht' als in het door de SP uitgegeven 'Respect', komen de schoonmakers zelf aan het woord. Voor een deel zelfs dezelfde schoonmakers. In 'Tegenmacht' worden naast de al genoemde werkgevers ook

een aantal 'deskundigen' aan het woord gelaten, die de achtergrond belichten. In 'Respect', wordt vooral de geschiedenis van de staking beschreven met een grote nadruk op de methode van 'organizing'. Ondanks een zekere overlap vullen de twee publicaties elkaar daardoor goed aan.

Respect, dat was de belangrijkste eis van de schoonmakers. 'Als je geen respect krijgt ga je het halen', met dat citaat van Schiphol schoonmaakster en actieleidster Judy Lock begint de flaptekst van 'Tegenmacht'. Ik klapperde dan ook wel even met mijn oren toen ik op de laatste pagina van het boek las: 'Bij de portretten van de schoonmakers is geen wederhoor gepleegd, het zijn immers hun persoonlijke ervaringen.' Alsof dat niet voor de andere geïnterviewden geldt, bijvoorbeeld voor Schiphol-directeur Nijhuis die in het hele interview vooral zijn eigen Schipholstraatje aan het schoonvegen is. Zo zegt hij onder andere: 'Wij gedragen ons niet als het type opdrachtgevers zoals door bestuurder Ron Meyer van FNV Bondgenoten werd geschetst. Ongeïnformeerd en ongenueanceerd voerde deze het woord.' Mag die man zeggen natuurlijk, zonder wederhoor, net als een schoonmaker. Respect voor de schoonmakers. Ook in hun eigen bond is die strijd nog niet helemaal gestreden.

Pien Heuts, 'Tegenmacht', uitgave Stichting FNV Pers, € 17,95

Diederik Olders, Sjaak van der Velden, 'Respect, de staking van de schoonmakers in 2010', uitgave SP, Rotterdam 2011

FEUERBACH HERLEZEN

Tekst: Peter Sas Foto: Wikimedia

De marxistische filosoof Jasper Schaaf, tevens actief lid van de SP, geeft in dit boek een interessant overzicht van het debat over de plaats van religie in de moderne maatschappij. Tevens laat Schaaf zien hoe hedendaagse socialisten volgens hem in dat debat zouden moeten staan.

De actualiteit van dat debat is natuurlijk gelegen in de kwesties rond immigratie, integratie en islamitisch fundamentalisme die sinds Fortuyn de Nederlandse politiek beheersen. Het siert het Schaaf dat hij dat debat weet te schetsen zonder daarbij direct in te gaan op de tegenwoordig vooral door Wilders aangezwengelde discussie rond de vermeende gevaren van de islam. In plaats daarvan neemt Schaaf een meta-positie in: hij laat zich niet rechtstreeks uit over het gevaar van een religie maar denkt na over hoe het debat daarover beter gevoerd kan worden. Die meta-positie is verfrissend en stelt hem in staat een nieuw licht te werpen op een debat dat in Nederland dreigt te verzanden in een welles-nietes spel tussen de voor- en tegenstanders van Wilders.

Verfrissend is ook dat Schaaf zich een belezen filosoof betoont en terug-grijpt op een keur aan grote denkers uit het verleden en heden wier inzichten hij relevant weet te maken voor het hedendaagse debat over de religie. Een leidende rol speelt daarbij voor Schaaf de analyse die Ludwig Feuerbach van godsdienst maakte – een analyse die veel invloed zou hebben op Marx, die uiteraard ook een grote rol speelt in het boek van Schaaf. Feuerbach zag godsdienst als een vervreemde uitdrukking van typisch menselijke behoeften, zoals liefde en medemenselijkheid, die echter in het aardse tranendal niet

bevredigd kunnen worden en juist daarom geprojecteerd worden op een goddelijk hiernamaals. Dit stelde Feuerbach in staat om zowel kritisch tegenover religie te staan als om de waarde van religie in te zien als een uitdrukking van echt menselijke maar onderdrukte behoeften.

Voor Schaaf voegt Feuerbach zo een belangrijke dimensie toe aan het Marxistische standpunt over religie. Enerzijds is religie een vorm van vervreemding die aangepakt moet worden door haar oorzaak – de onderdrukkende wereld van het kapitalisme – aan te pakken (Marx). Anderzijds is religie een belangrijke gesprekspartner voor de socialist als het gaat om de onbevredigde behoeften van de mens en de revolutionaire hoop op een betere toekomst. Wat dat laatste betreft maakt Schaaf een interessant gebruik van Feuerbachs nadruk op de medemenselijkheid van de mens, die zich als individu alleen ontwikkelt door een dialoog met anderen (een medemenselijkheid die in de religie vervreemd verschijnt als de dialoog met God). In lijn daarmee benadrukt

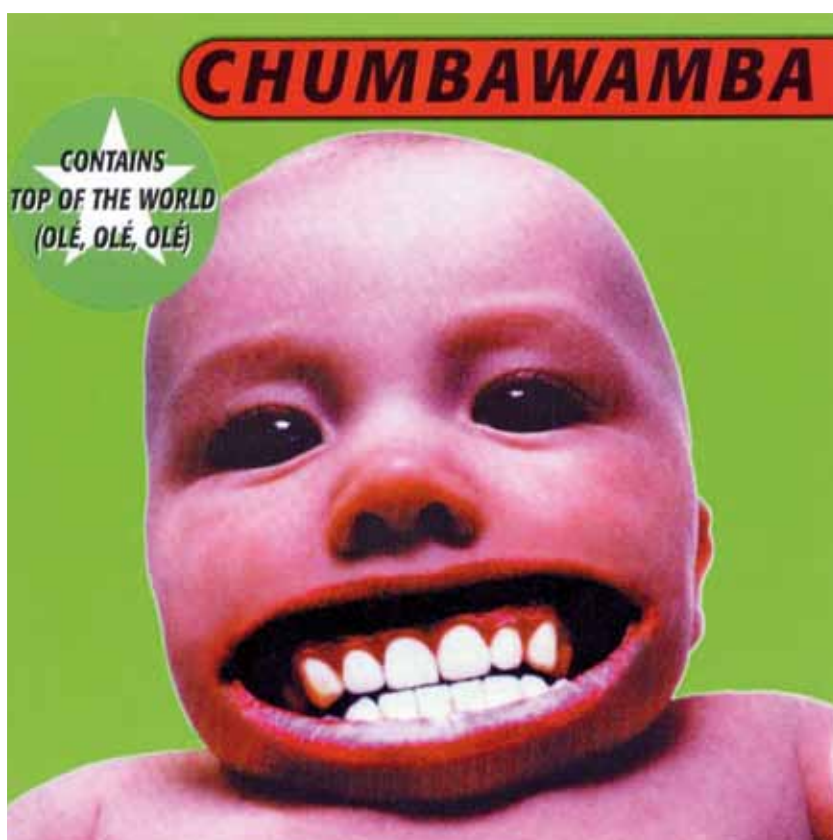
Schaaf dat ook socialisten altijd in dialoog moeten blijven met andersdenkenden en gelovenden.

Een dergelijke dialoog vereist tolerantie, aldus Schaaf, maar deze tolerantie mag niet uitmonden in onverschilligheid. In een echte dialoog durft men elkaar ook de maat te nemen, om via wederzijdse kritiek op hogere standpunten uit te komen. Schaaf hanteert hierbij het begrip 'actieve tolerantie' dat hij als onversneden dialecticus definieert als 'een synthese van tolerantie en kritiek'. Kortom, voor socialisten die een verfrissende kijk willen op het debat rond religie, biedt het boek van Schaaf veel interessants, mede omdat hij ook geregeld ingaat op de standpunten van SP'ers in dat debat. Een minpunt is echter wel dat het boek soms niet zo goed geschreven is en blijft steken in vage algemeenheden. Dit interessante boek had een betere eindredactie verdiend.

Jasper Schaaf 'Godsdienstkritiek, respect en actieve tolerantie. Feuerbach herlezen', uitgeverij Damon, Budel 2010, 160 p., € 17,90

HUMBAWAMBA

*Pontius Pilate came to our town
Up to the dockyards to see the
picket line
We asked him to help but he just
turned around
He's the leader of the union now*

*Leader of the union
All of our questions he ignored
He washed his hands and he
dreamed of his reward
A seat in the House of Lords*

*One by one
The ships come sailing in
One by one
The ships go sailing out*

*We live for words and die for words
Principles we can afford
When all our Brothers turn to Lords
Whose side are you on?*

*You tell the world your hands are
tied
History three times denied
A sea of changes three miles wide
Whose side are you on?*

*One by one
The ships come sailing in
One by one
The ships go sailing out*

*This conspiracy of shame
Murder by some other name
Play up and play the game
Whose side are you on?*

*If any ask us why we died
We tell them that our leaders lied
Sold us out down the riverside
Whose side are you on?*

ONE BY ONE

Tekst: Sjaak van der Velden

*De schijnheil kwam naar onze stad
Naar de haven om de stakers te ontmoeten
We vroegen om hulp maar hij negeerde ons
Hij is nu de leider van de vakbond*

*Leider van de vakbond
Al onze vragen liet hij open
quasi-onschuldig bleef hij op zijn bonus
hopen
Een zetel in de Eerste Kamer*

*Een voor een
varen de schepen binnen
Een voor een
varen de schepen weer uit*

*We leven voor woorden en sterven voor
woorden
Voor principes die ons leven niet
verstoorden
Maar als makers vinden dat ze boven ons
hoorden
Aan wiens kant sta je eigenlijk?*

*Je vertelt iedereen dat je handen zijn
gebonden
Je ontkent de geschiedenis onomwonden
Een reeks veranderingen die we overdreven
vonden
Aan wiens kant sta je eigenlijk?*

*Een voor een
varen de schepen binnen
Een voor een
varen de schepen weer uit*

*Dit schandalige roversnest
De term Moord dekt de lading het best
Begin je spel en ga voor de rest
Aan wiens kant sta je eigenlijk?*

*Als men ons vraagt waarom we stierven
Vertellen we dat de leiders de waarheid
bedierven
Dat ze ons in de haven verrieden
Aan wiens kant sta je eigenlijk?*

In 1997 had de Engelse groep Chumbawamba in de Top 40 een bescheiden hitje met het nummer Tubthumping. Het was mijn eerste kennismaking met deze Britse muzikanten, die al sinds begin jaren tachtig muziek bleken te maken en daarbij politiek heel betrokken waren. Toen ik de cd kocht, wist ik dan ook niet goed wat ik kon verwachten.

Het waren twaalf politieke songs, maar van een heel ander kaliber dan wat ik kende van de strijdcultuur uit de jaren zeventig. Dat was meestal (gelukkig niet altijd) een herhaling van de liedjes van Brecht of andere vooroorlogse linkse componisten en tekstschrijvers. Met een serieus gezicht door linkse studenten gezongen liedjes over hoe ze bij honger en bij eten toch marcheerden voor het socialisme. Nu had ik echter een heel dansbare, beetje postpunk-cd in handen.

In het tekstboekje bij de cd staan niet alleen de liedteksten, maar in de kantlijn ook allerlei citaten van mensen die de liedschrijvers blijkbaar hebben geïnspireerd. Zo stonden er bij het nummer dat ik heb uitgekozen, One by one (Een voor een), fragmenten uit traditionele liedjes naast een verhandeling over wat het onderwerp van de liedtekst was.

Een leuk fragment is 'Onderkruipers zijn gajes', maar ook het citaat van Orwell 'Wanneer ik een arbeider van vlees en bloed tegenover zijn natuurlijke vijand, de politieagent, zie staan dan lijkt het me duidelijk aan wiens kant ik sta', vond ik verrassend gevonden en heel toepasselijk.

De jaren negentig waren voor een groot deel de jaren van Paars, de periode waarin de socialisten van de PvdA hun ideologie overboord hadden gezet en er geen toekomst voor links meer leek. Rechts was de baas geworden in het publieke debat.

Toch werd er ook strijd gevoerd. Zoals door de havenarbeiders van de Mersey Docks and Harbour Company in Liverpool in 1995. Toen een aantal van hen weigerde om de staking van het personeel van Torside te breken, werden ze op 29 september ontslagen. Tweeënhalf jaar voerden de 550 havenarbeiders strijd tegen de directie en tegen de politie. De vakbonden weigerden de arbeiders te steunen, die vervolgens hun heil elders zochten. Hun strijd werd het begin van een brede campagne waarin andere sociale bewegingen ook werden betrokken.

De staking, die een van de langste uit de Britse geschiedenis werd, kwam pas in februari 1998 ten einde. De arbeiders verloren, maar hadden laten zien dat het voeren van strijd nog steeds mogelijk was.

Na de staking verschenen er twee films over de strijd van de Liverpoolse havenarbeiders, maar al tijdens het conflict schreven de groepsleden van Chumbawamba hun prachtige lied One by One. Een lied dat ze overigens niet alleen op hun eigen cd zetten, maar ook onderdeel was van de cd Rock the Dock waarmee diverse groepen geld ophaalden voor de stakers.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 67

KOESTER HET BESTE PENSIOEN TER WERELD

**EMILE ROEMER
EN PAUL ULENBELT**

Nederland heeft het beste pensioenstelsel ter wereld. Dat stelde de universiteit van Melbourne samen met pensioenadviseur Mercer vorig jaar vast. De participatie is hoog, de reserves op orde en tussen werkgevers, werknemers en gepensioneerden worden goede afspraken gemaakt over het spreiden van risico's. Eerder deed de London School of Economics precies dezelfde vaststelling.

In de topsport wordt vaak gezegd: 'never change a winning team'. Dat geldt wat ons betreft ook voor de pensioenen. Het unieke stelsel van gespreide verantwoordelijkheid en gedeeld risico tussen werkgevers, werknemers en gepensioneerde is goud waard. Het is inderdaad het beste systeem ter wereld.

Op de hoogtepunt van de financiële crisis werd gesteld dat het Nederlandse pensioenstelsel niet 'toekomstbestendig' zou zijn. Dat blijkt nu erg mee te vallen. Voor de crisis hadden de pensioenfondsen een gezamenlijke reserve van 720 miljard euro. Tijdens de crisis is 120 miljard verloren gegaan, maar inmiddels loopt het vermogen alweer op tot 820 miljard euro. In korte tijd is het verlies ruimschoots goed gemaakt. De paniek is voorbij en het draagvlak om 'het beste pensioenstelsel ter wereld' te

verzwakken lijkt daarmee gelukkig te verdwijnen.

Er is veel voor te zeggen dat een aantal vakbondsbestuurders en de voorzitters van Bondgenoten en AbvaKabo in de FNV hun steun aan het pensioenakkoord intrekken. Met het neerdalen van de stofwolken kunnen wij vaststellen dat rondom de pensioenen onnodig veel paniek is gezaaid. Sommige bewindslieden in het kabinet kunnen er zelfs van worden verdacht de crisis te hebben aangegrepen voor hun eigen politieke agenda, zoals een hogere pensioenleeftijd, lagere werkgeverslasten en meer risico's voor werknemers.

Ons pensioenstelsel is robuuster dan menigeeen dacht. Zelfs in tijden van crisis en tekorten kent het systeem goede mechanismen om de klappen op te vangen. In goede tijden, met een hoge rente en goede beleggingsresultaten, krijgen werkgevers en werknemers lagere premies en gepensioneerden betere pensioenen. In slechte tijden gaan de premies omhoog en de prijscompensatie voor gepensioneerden omlaag. Een prima regeling. Samen uit, samen thuis: we doen het samen in plaats van ieder voor zich.

Het in juni vorig jaar gesloten akkoord tussen werkgevers en vakbonden haalde de gedeelde verantwoordelijkheid voor de pensioenen onderuit. De beleggingsrisico's zouden niet langer gespreid worden over gepensioneerden, werkgevers en werknemers maar volledig bij werknemers en gepensioneerden komen te liggen. Werkgevers zouden in het vervolg niet langer risico's lopen voor het pensioen van hun medewerkers. Daarmee zou onnodig veel onzekerheid worden ingevoerd in een internationaal geroemd pensioenstelsel dat juist door risicospreiding succesvol is. De onderhandelaars kwamen ook overeen dat de verhoging van de AOW-uitkering betaald zou worden uit afschaffen van de fiscale ouderenkorting en het afschaffen van de

AOW-tegemoetkoming. Die tegemoetkoming is juist ingevoerd om de koopkracht van de AOW op peil te houden. Dit resultaat heeft alles weg van een vestzak-broekzak-operatie, oftewel: geen verbetering, maar een sigaar uit eigen doos.

Alles bij elkaar lijkt het erop dat het gesloten pensioenakkoord tussen werkgevers en vakbonden teveel onder druk heeft gestaan van onnodige paniek over de toekomstbestendigheid van onze pensioenvoorziening. Die paniek blijkt ongegrond: het is volstrekt onnodig om de positie van werknemers en gepensioneerden te verzwakken en die van werkgevers te verstevigen.

We moeten het beste pensioensysteem ter wereld niet verzwakken maar juist koesteren en versterken. Toekomstig paniekoptreden kan voorkomen worden door de dagrente (op basis waarvan de pensioenfondsen het vermogen moeten waarderen) te vervangen voor een gemiddelde rente over een langere periode. Door de stijgende levensverwachting zal er wellicht iets langer of meer gespaard moeten worden. Want voor een langere vakantie is meer geld nodig.

Maar bovenal moet het winnende team van werkgevers, werknemers en gepensioneerden gezamenlijk aan de slag gaan om te zorgen dat meer mensen onder de 65 jaar aan het werk worden geholpen. Het aannamebeleid van werkgevers zal moeten veranderen. Discriminatie op de arbeidsmarkt moet veel harder worden aangepakt. Daar ligt de grootste uitdaging op dit moment. Onze oproep zou dus zijn: laat het pensioenakkoord varen, koester en versterk het beste pensioenstelsel ter wereld en zorg dat iedereen die kan werken ook aan de slag komt.

Een verkorte versie van deze opinie van Emile Roemer en Paul Ulenbelt verscheen op vrijdag 8 april in de Volkskrant